

Психологічний зміст духовних цінностей і культури особистості майбутнього професіонала

Шкіренко О.В.

У статті відмічено, що духовні цінності і культура – конструктивні орієнтири людської свідомості, які визначають норми поведінки особи і являють собою основу рішення питання про призначення людини, про сенс його життя і професійної діяльності

Ключові слова: *духовні цінності і культура, професійна діяльність*

В статье отмечено, что духовные ценности и культура – конструктивные ориентиры человеческого сознания, которые определяют нормы поведения личности и являют собой основу решения вопроса о предназначении человека, о смысле его жизни и профессиональной деятельности

Ключевые слова: *духовные ценности и культура, профессиональная деятельность*

It is highlighted in the article, that spiritual values and culture are structural reference-points of human consciousness, that determine the codes of conduct of personality and his professional activity

Keywords: *spiritual values and culture, professional activity*

Розвиток високодуховного майбутнього професіонала як гуманної, вільної і відповідальної особистості безпосередньо пов'язаний із його ціннісною орієнтацією та духовністю.

Незважаючи на активізацію наукового інтересу до проблеми духовного становлення особистості, потреба в розробці сучасних засобів формування духовних цінностей і культури у майбутніх професіоналів не втрачає актуальності, особливо, на сучасному, досить складному соціально-політичному, економічному, культурному розвитку нашого суспільства.

Становлення цілісної особистості, підготовка молоді до праці, сімейного життя, виконання громадських обов'язків неможливо без еталону, який має за основу загальнолюдські та вищі цінності, розвинуту духовну культуру.

Психологічні аспекти духовних цінностей і культури розглядалися в дослідженнях В.В.Анненкова, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, С.У.Гончаренко, І.А.Зязюна, Г.С.Костюка, В.Г.Кременя, О.М.Леонт'єва, С.Д.Максименко, Н.Г.Ничкало, Н.В.Павлик, Е.О.Помиткіна, В.В.Рибалки, О.В.Сухомлинської, Ж.М.Юзвак та інших дослідників.

Враховуючи актуальність вищезазначеного питання, вважаємо, що *мета статті* полягає у розкритті психологічного змісту категорії духовних цінностей і культури особистості майбутнього професіонала.

Перш ніж розглянути психологічний зміст духовних цінностей і культури, вважаємо за доцільне звернутись до визначення поняття особистості у психології.

Ретельно вивчаючи і аналізуючи історію становлення поняття особистості, український науковець В.В.Рибалка зазначив: «Категорія особистості відноситься до числа порівняно нових в історії психології – вона з'явилася у науковому обігу лише декілька століть тому. Перші епізодичні спроби використання поняття особистості у філософському контексті належать таким відомим вченим XVI – XIX століть, як Ф.Бекон, Т.Гоббс, Х.Вольф, Г.В.Гегель, В.Джеймс та ін. У XX столітті свідоме використання вченими цього поняття стає розповсюдженим і масовим» [8, с.9].

Дослідженню психологічних і педагогічних проблем особистості присвятили свої праці багато український та російських вчених, серед яких Л.І.Божович при вивченні найважливішої категорії у своїй роботі підкреслила, що особистість – це людина, що «досягла такого рівня розвитку, за якого її погляди і відношення набувають стійкості і вона стає здатною свідомо та творчо перетворювати дійсність і саму себе» [3, с.6].

І.Д.Бех вважає, що «...розвиненою особистістю може вважатися та, яка досягла найвищого рівня духовного освоєння навколишнього світу. Щоб це сталося, вона на тому ж рівні мусить освоїти свій внутрішній світ, який часто для неї буває закритим. Тому слід формувати у вихованця здатність до чимраз більшої відкритості самому собі, а також наближення до найсуттєвішого у собі» [2, с.6].

Сучасний дослідник В.В.Рибалка підкреслив, що «у психолого-аксіологічному плані особистість є найвищою цінністю суспільства, джерелом створення інших – матеріальних і духовних, природних і суспільних цінностей» [8, с.485].

У науковій праці О.П.Саннікової [9, с.188] зазначено, що особистість професіонала, яка існує в діяльності, являє собою складне динамічне утворення, стає головним компонентом професійної діяльності, що організовує, контролює, оцінює і перетворює діяльність та себе»

Професіонал, з точки зору сучасної дослідниці Г.Х. Яворської, — це особистість, яка володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, результативно і успішно, з високою продуктивністю і якістю здійснює свою трудову діяльність, відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість і індивідуальність засобами професії, протистоїть зовнішнім перешкодам, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві і суспільного інтересу до неї [10].

Сьогодні професіоналізм здебільшого пов'язується зарубіжними та вітчизняними вченими з кар'єрним успіхом людини і характеризується такими якостями, як освіченість, системність і аналітичність мислення, прогностичні уміння, комунікативність, навички ефективного міжособистісного спілкування, високий рівень самоконтролю, протистояння стресовим ситуаціям, ділова активність, спрямованість на конструктивне вирішення проблемних ситуацій діяльності, прагнення до постійного

підвищення рівня професіоналізму, ясно усвідомлена Я-концепція, високий рівень самоповаги та поваги до інших.

Відзначаються також інформованість, досвід, професійні знання, культура, усвідомлення мети діяльності, інтерес до неї, усвідомлення умов професійного розвитку. Підкреслюється вагомість фахово-необхідних, зумовлених специфікою даної професії якостей та здібностей, гностичні уміння, навички, дії, серед яких вміння орієнтації в нестандартних ситуаціях тощо [11, с.76-77].

Отже, узагальнюючи вищезазначені дослідження науковців, приходимо до висновку, що особистість професіонала – це найвища цінність суспільства, суб'єкт і об'єкт пізнання, свідомої продуктивної діяльності і поведінки, індивід із соціально обумовленою системою психічних властивостей, з божественною творчою силою, який відзначається розвинутими професійними перспективами, розвиває свою особистість і індивідуальність засобами професії, збагачує свій досвід оригінальним творчим внеском, здатний свідомо змінювати себе та навколишній світ, створюючи матеріальні та духовні цінності.

Проблема цінностей була і є актуальною впродовж існування людської цивілізації. Цінності існують з того часу, як людина почала усвідомлювати свої потреби, бажання, інтереси та задовольняти їх у будь-яких речах, явищах.

Із наукових джерел відомо, що вперше до проблеми цінностей людського буття звертались філософи в стародавній Греції. Вже тоді Геракліт, Демокрит, Платон, Арістотель визнали за можливе існування ціннісних категорій в смислових діадах: «добро – зло», «щастя – несчасть», «багатство – бідність»..., що визначало можливість їх дослідження, виходячи із порівняння однієї з іншою, як абсолютних протилежностей [6, с.49].

Поняття «цінність» до наукового вжитку увійшло із філософії І.Канта (1724-1804), згідно з якою дійсна проблема цінностей стосується не інструментальних, а тільки вроджених цінностей, або цінностей-цілей. У

«Критиці практичного розуму» він показав різні уяви про цінності та норми, з одного боку, та уяви про сутнісне, світ речей з іншого. За І.Кантом, дії людини, що визначаються доброю волею, є моральною цінністю, еталоном всіх цінностей. Підґрунтям рефлексивної, самоцінної людської життєдіяльності І.Кант вважав тріаду: що я можу знати? Як я маю діяти? На що я можу сподіватись? [5].

Мішель Монтень, Френсіс Бекон, Томас Гоббс, Джон Локк, спрямували свої наукові пошуки не на загальну теорію цінностей, а на різні сфери цінностей, на спосіб, яким представлена цінність і завдяки якому вона передається.

У своєму дослідженні В.В.Крижко зауважив, що психологічна інтерпретація цінностей була уточнена і деталізована в працях А.Мейнонга, К.Енерфельса, Р.Перри у ХІХ столітті. Вони, трактуючи цінність як психічний феномен, незалежний від об'єктивних умов і факторів діяльності людини, від наявних суспільних відносин, не лише субектизували цінність, а й індивідуалізували її, обмежили емоційно-вольовою активністю абстрактного індивіда [6, с.56].

На початку ХХ століття вченим Г.Мюнстербургом була запропонована типологія цінностей, яка дозволила систематизувати цінності і виявила закономірність побудови ціннісного осмислення світу людиною. Г.Мюнстербург поділяв цінності на дві великі групи: цінності буття і цінності культури [12].

Є.І.Головаха запропонував класифікацію цінностей, в основі якої – професійна діяльність: 1) цінності, які можуть бути реалізовані безпосередньо у професійній діяльності; 2) цінності, які реалізуються за рахунок професійної діяльності; 3) цінності, що реалізуються поза професійною діяльністю.

Академік І.Д.Бех зазначає, що цілі і наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію організації її життєдіяльності. І що важливо — така

особистість активно використовує їх для вирішення не побутових, а, насамперед, смисло-життєвих проблем, які виражаються для кожної людини в системі "вічних питань" людського існування. Ієрархія особистісних цінностей і смислів не дозволяє особистості, з одного боку, розчинитись в емпіричному бутті, втратити дійсні сутнісні потенції, оскільки розвинені особистісні цінності становлять основу внутрішнього світу особистості, виявляючись виразником стабільного, інваріантного, з другого, — дає можливість існувати і діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано, виходячи з самої себе.

Від того, наскільки змістовно багата і різноманітна ціннісна система особистості, залежить не лише міра її участі у суспільних справах, а й те, з чим вона має справу, наскільки її різновиди суспільно значущі. Це справді так, адже кожна мета, яку ставить перед собою людина і відповідна поведінка, перш ніж реалізуватись, співвідноситься з системою її особистісних цінностей, виважується на їх терезах, — зазначає І.Д.Бех [2, с.18].

К.А.Абульханова-Славська переконана в тім, що найважливішою справою життя кожної людини є визначення, вибір і реалізація цінностей. Причому мова йде про цінності найвищого рівня — духовні. А якщо взяти до уваги те, що ці цінності повинні набути статусу життєвих принципів, то їх реалізація і є базисом життєвої стратегії. При цьому існує умова, без якої розвиток аксіологічної сфери особистості неможливий, — це наявність гармонії між свідомістю і почуттями. Саме розвинуті почуття складають сенс життя людини і виступають основою для активних духовно-інтелектуальних пошуків [1].

К.А.Абульханова-Славська розглядає цінність, як сенс життя, в широкому аспекті. Сенс життя відбиває процес вироблення, присвоєння і здійснення цінностей. Він виражається і у здатності людини "переживати цінність життєвих проявів своєї особистості".

Якщо особистість постійно працює над самопізнанням, над пошуком істини та самовдосконаленням, якщо мета життя спрямована на саморозвиток та на допомогу потребуючим, дбайливе ставлення до буття та до всього живого, то можна говорити, що така людина має вищий рівень свідомості та сформованість духовних цінностей і культури.

До духовних цінностей сучасний науковець Є.О.Помиткін відносить цінності гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості [7, с.97].

Отже, духовні цінності мають емоційно-чуттєвий базис та зв'язок з інтересами, потребами, прагненнями, цілями, установками, ідеалами особистості. Їх неможливо опанувати без таких психічних процесів як мислення, пам'яті, емоцій, почуттів. Нашим робочим визначенням духовних цінностей буде таке: *духовні цінності* – конструктивні орієнтири людської свідомості, які визначають норми поведінки особистості і мають індивідуально-суспільну основу, являють собою основу вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, вищі життєві вартості, котрі зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, політичні тощо та являють собою джерело смислоутворюючої основи людського діяння і цілеорієнтуючі ідеали Добра, Краси, Істини для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому.

Слід не забувати, що духовні цінності і культура знаходять прояв у доброзичливому ставленні до людей, бажанні особистості виконувати свій моральний обов'язок, зберігати мир, злагодю, турбуватися про навколишнє середовище, приносити користь оточуючим, в умінні поставити себе на місце іншого, ніколи не забувати про вірність та відповідальність не тільки в повсякденному житті, але і в умовах підвищених психологічних навантажень, в кризових, екстремальних ситуаціях.

- Духовна культура майбутнього професіонала розуміється нами як система світоглядних уявлень і переконань, які реалізуються у ставленні до себе, інших людей і оточуючого світу та є необхідною основою розвитку

майбутнього професіонала. Духовна культура – складова загальної і професійної культури, яка базується на свідомому засвоєнні та примноженні духовних цінностей, ідеалів смислів життя людини і суспільства.

Духовні цінності і культура допомагають перетворити знання на особистісне утворення, на внутрішнє прийняття особистістю духовно-моральних норм, придбання ними особистісного змісту (як обов'язкової норми для себе). Це перетворення означає виникнення у свідомості моральних орієнтирів – норм, що вказують шлях особистого морального рішення повсякденних проблем і межі його, що особистість вирішує не переступати. Вони стають критеріями у вирішенні повсякденних питань справедливості, належного, припустимого і заборонного, породжують бажання і прагнення (установки) утілювати їх у своїх справах.

Узагальнюючи роботи Г.А.Балла, М.Й.Боришевського, Л.С.Виготського, О.Видри, Г.С.Костюка, Е.О.Помиткіна, В.В.Рибалки, Г.Х.Яворської та інших науковців, приходимо до висновку, що психологічний зміст духовних цінностей і культури особистості майбутнього професіонала являє собою внутрішній, емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності і поведінки, який виконує рефлексивну, організаційну, регулятивну функції та має зв'язок з потребнісно-мотиваційними, вольовими, когнітивними процесами.

Розглядаючи психологічний зміст духовних цінностей особистості майбутнього професіонала, слід зазначити, що рефлексія – це осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів своєї діяльності, соціального та індивідуального способу існування, це вміння бачити себе очима інших людей, вивчати себе з різних сторін [4, с.157].

Для професіонала рефлексія є головним інтелектуальним засобом самопізнання і саморегуляції, що виступає в ролі механізму розвитку і саморозвитку особистості.

Рефлексія – використання різноманітних інтелектуальних засобів самопізнання і саморегуляції; усвідомлення свого рівня професійної

компетентності, рівня психологічних знань, умінь, власної ієрархії системи цінностей; рефлексія наявного і потрібного рівнів розвитку інтелекту та мислення; усвідомлення наявного і потрібного рівня розвитку комунікативних здібностей; рефлексивна інтроспекція особливостей свого типу вищої нервової діяльності і темпераменту [4, с. 41].

Отже, рефлексивна функція являє собою аксіологічний самоаналіз мотивів і смислів навчально-професійної діяльності, осмислення своїх найцінніших рис характеру як важливих факторів ефективної навчально-професійної діяльності; самоусвідомлення образу „Я”, образу професії правознавця.

Організаційна функція спрямована на прогнозування і планування дій для досягнення намічених цілей, на створення оптимальних умов для здійснення різних видів професійної діяльності. Організаційна функція гарантує оптимальне виконання завдань виключає паралелізм і дублювання в діяльності суб'єктів взаємодії, а також дозволяє ефективно використовувати всі сили і засоби, специфічні форми і методи роботи.

Регулятивна функція виявляється у здатності здійснювати свідомі вольові дії, які відрізняються від безумовних рефлексів і не є уродженими. Вони виникають і розвиваються в процесі життєдіяльності людини. Вольові дії здійснюються відповідно до певних мотивів.

Вольова, цілеспрямована особистість засвоює духовні цінності і культуру, перетворює їх у норми власного життя і поведінки та виявляє у діяльності. [2].

Отже, уявити справжнього професіонала неможливо без аксіологічного самоаналізу мотивів і смислів професійної діяльності, без підпорядкування своєї свідомості вищим ідеалам і смислам у руслі Добра, Краси, Істини, без усвідомлення свого рівня компетентності, власної ієрархії системи цінностей; самоусвідомлення образу „Я”, образу професії; вміння спрямувати свої дії на створення оптимальних умов для здійснення різних видів професійної діяльності і досягнення намічених цілей, на прийняття

духовно-морального-стандарту, орієнтуючих ідеалів, перетворюючи їх у норми власного життя і поведінки.

Визначивши такі поняття, як особистість професіонала, психологічний зміст духовних цінностей і культури особистості, у нашому подальшому дослідженні вважаємо за доцільне проаналізувати індивідуально-психологічні характеристики особистості майбутнього професіонала, розробити класифікацію психологічних властивостей високодуховної особистості.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. — М.: Мысль, 1991. — 299 с.
2. Бех І.Д. Від волі до особистості. - К.: Україна - Віта, 1995. - 202с.
3. Божович Л.И., Славина Л.С., Психическое развитие школьника и его воспитание. М.,1979. 328 с.
4. Видра О. Г. Психологічна культура особистості майбутнього вчителя трудового навчання/О. Г. Видра ; [наук. ред. В. В. Рибалка]. - 2008 – 274с.
- 5.Кант І. Критика практичного розуму. - Київ: Юніверс, 2004. - 240 с.
- 6.Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти Навч. посібник. — К.: Освіта України, 2005. — 440 с.
7. Помиткін Е.О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби. Дис. кандидата психологічних наук. - 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - ПППО АПН України-1998, 146 с.
- 8.РибалкаВ.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіки: навч. посіб / В.В. Рибалка. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009 – 575 с.
- 9.Санникова О.П. Феноменология личности. – Одесса: Хорс, 1995. – 334с.
- 10.Яворська Г.Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: Монографія. – Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. –

408с.

11. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г.Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224с.
12. Münsterberg, H. [1913] 2005. Psychology and Industrial Efficiency. Adamant Media Corporation.